

## ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТИ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Волярська О.С., к. пед. н., доцент

*Запорізький національний університет*

У статті розглянуто сучасні проблеми навчання й освіти дітей з особливими потребами. Приділена особлива увага формуванню освітнього середовища для розвитку такої категорії населення й обґрунтовані етапи його педагогічного проектування.

*Ключові слова: інтеграція, особистість з особливими потребами, освіта, освітнє середовище, навчання.*

Волярская Е.С. ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОРГАНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ ДЕТЕЙ С ОСОБЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ / Запорожский национальный университет, Украина

В статье рассмотрены современные проблемы обучения и образования детей с особыми потребностями. Значительное внимание уделено особенностям формирования образовательной среды, способствующей развитию данной категории населения, и обоснованы этапы ее педагогического проектирования.

*Ключевые слова: интеграция, личность с особыми потребностями, образование, обучение, образовательная среда.*

Volarskaya O.S. PEDAGOGICAL ASPECTS OF ORGANIZING EDUCATION FOR CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS / Zaporizhzhya National University, Ukraine

Up-to-date problems of children with special needs teaching and education are depicted in the article. Great attention is devoted to special conditions of the formation of educational surrounding that promotes the development of certain category of people and phases of pedagogical projection are grounded.

*Key words: integration, individuality with particular needs, education, teaching educational surrounding.*

На початку третього тисячоліття розробка проблем освіти особистості з особливими потребами набуває гостроти і принципової актуальності. В умовах переходу людства до постіндустріальної цивілізації підвищується роль освіти в соціальному розвитку. Розвиваючи людину, її моральні та психологічні якості, підвищуючи її освіченість і культуру, навчально-виховний процес виступає передумовою створення соціокультурного та духовного потенціалу суспільства.

Відомо, що українська державна система освіти має значні можливості і потенціали щодо модернізації освітнього процесу. Ставлення суспільства до освіти виступає першим показником його духовності розвинутості, здатності до розвитку і удосконалення.

Державна політика України в галузі освіти спрямована на гарантування та забезпечення одного з конституційних прав людини - права на здобуття якісної освіти. У різних державних документах, зокрема Законі України "Про освіту", Національній доктрині розвитку освіти України визначено основні напрями реалізації державної освітньої політики, а саме забезпечення пріоритетності розвитку освіти, розширення доступності освіти всіх рівнів, підвищення її якості та сприяння розвитку особистості, творчих здібностей людини. Зазначені завдання повною мірою відповідають загальносвітовим тенденціям в галузі освіти.

Процес становлення державної системи спеціальної освіти в нашій країні почався в 20-30 роки минулого століття. На початок 70-х років була досить створена диференційована мережа навчальних закладів спеціального призначення. Вітчизняна наукова школа успішно відпрацьовувала методологічні, теоретичні і методичні основи спеціального навчання (Л.С. Виготський, Л.В. Занков, В.П. Кащенко, Ю.О. Кулагін, К.С. Лебедінська, А.Р. Лурія).

У країнах Західної Європи в 70-ті роки під впливом нових соціокультурних детермінант здійснився перехід на законодавче підґрунтя щодо освіти осіб з відхиленнями. Формується нове розуміння світу як соціального середовища, у якому існують різні мікросоціуми. Рівні можливості і рівні взаємодії всіх без винятку осіб буде сприяти прогресу людства. Градаційна модель освіти себе не виправдала щодо навчання осіб з вадами. Уява про наuczіння як важливий вид спеціального навчання орієнтує особистість тільки на пасивне отримання знань. Який вихід з такої ситуації? Учені його вбачають у створенні нового освітнього середовища. Воно повинно ґрунтуватися на наукових методах і принципах, мати чітку структуру впровадження, а також врахувати психічні постанови, пізнавальні процеси, духовний досвід людини. Особливу увагу слід приділити ідеї інтегрованого навчання.

Ідея соціальної інтеграції осіб з функціональними обмеженнями впроваджена і у вітчизняну систему освіти видатними педагогами і психологами: І.Д. Бехом, А.Й. Капською, Л.І. Міщик.

В Україні перспективи змін в освіті осіб з особливими потребами пов'язані з реалізацією комплексу середньо- і довготермінових програм державного, галузевого та регіонального рівнів організації освітнього середовища.

Необхідність створення такої системи освіти, у якій дитина з обмеженими можливостями не була б виключена з середовища дітей з нормальним розвитком, була озвучена Л.С. Виготським. Він указував на те, що вітчизняна система спеціальної освіти утримує вихованця у вузькому колі шкільного колективу, у замкненому світі, у якому все пристосовано до дефекту дитини, усе фіксує його увагу на цьому недоліку і не дозволяє ввести його до сучасного життя. Спеціальна освіта замість того, щоб виводити, звільняти дитину із ізольованого світу, розвиває в ній навички, які призводять до ще більшої замкнутості, посилюють її самотність. Л.С. Виготський доказував, що задачами виховання дитини з особливими потребами є її інтеграція до життя і здійснення компенсації її вади в соціальному аспекті. Саме педагогу в діяльності з дітьми з обмеженими можливостями слід мати справу не стільки з біологічними факторами, скільки з їх соціальними наслідками. Тому орієнтація на нормальних дітей повинна бути головним напрямком розгляду освіти дітей з особливими потребами, саме спеціальне навчання слід підкорити загальному вихованню і загальному навчанню [1].

Таким чином, Л.С. Виготський одним з перших обґрунтував ідею інтегрованого навчання. Потім вона була реалізована в практиці шкіл Західної Європи і США.

Інтеграція як феномен існує декілька століть. Історія спеціальної педагогіки наводить багато прикладів організації навчання нормальних дітей разом із дітьми з особливими потребами. Але сучасність така, що повинен реалізовуватися принцип інтегрованого підходу – надання дітям з проблемами в розвитку можливостей навчання в масовій школі.

Інтеграція в суспільстві людини з особливими потребами характеризує процес і результат надання їй прав і реальних можливостей брати участь у всіх видах і формах соціального життя разом зі всіма членами суспільства в умовах, що компенсують їй відхилення в розвитку і обмеження можливостей.

У системі освіти інтеграція означає можливість мінімально обмеженої альтернативи для осіб з особливими освітніми потребами: отримання освіти в освітніх закладах загального призначення.

Інтеграція ґрунтується на концепції "нормалізації". Це свідчить про те, що життя осіб з обмеженими можливостями повинна бути якомога більше схоже на умови і стиль життя суспільства, у якому вони існують. Стосовно навчання дитини це означає таке:

1. Дитина з особливими потребами має загальні для всіх освітні потреби, головна з яких - потреба в середовищі, що стимулює розвиток.
2. Дитина повинна вести спосіб життя, який максимально пристосований до загальнолюдського нормального життя без спеціальних обмежень.
3. Навчатися можуть всі діти, а це значить якими б не були тяжкими вади в розвитку, дітям необхідно надавати рівні можливості в отриманні навчальних послуг.

Принципи "нормалізації" закріплені в міжнародних правових актах – Декларації прав дитини, Декларації про права інвалідів тощо.

Дослідження вітчизняної і зарубіжної педагогічної, соціально-психологічної літератури дозволяє виділити чотири принципово відмінні концепції інтегрованого навчання, які можна сформулювати так:

1. У процесі навчання учні отримують спеціальні, загальні і соціокультурні знання.
2. Освіта забезпечує такий фундаментальний, інтелектуальний фон, умови і підготовку, які дозволяють учням швидко і легко оволодіти необхідним набором знань, вмінь і навичок на іншому (не шкільному) рівні навчання.
3. Шкільна освіта не забезпечує ні спеціальних професійних знань, ні широкої інтелектуальної підготовки, а є заключною стадією процесу соціалізації молоді.
4. Будь який зв'язок між отримання освітнього рівня і наступною соціалізацією особистості - це випадковість.

Інтегроване навчання в середній школі буде характеризуватись такими аспектами:

- відбуваються зміни в структуруванні навчального матеріалу, що вивчаються, як за змістом, так і за обсягом;
- здійснюється перехід до інноваційної системи організації навчального процесу;
- змінюються умови діяльності і оточення.

Зазначені особливості зумовлюють необхідність вирішення проблем адаптації дітей з особливими потребами до навчання в масовій школі. Це передбачає:

- ознайомлення учнів із системою шкільного навчання;
- формування настанови на активну самостійну навчальну діяльність;
- оволодіння прийомами організації власної навчальної діяльності.

Адаптація визначається як зумовлена змінами соціальної дійсності специфічна діяльність для оптимізації взаємодії дитини з особливими потребами з навколишнім середовищем. Така адаптація, як явище динамічно-процесуального плану, характеризується за інтенсивністю, швидкістю, темпом, ритмом.

Реалізація заходів, що спрямовані на підтримку, педагогічну допомогу й соціальний захист дітей з особливими потребами, полягає в застосуванні соціально-педагогічного підходу в роботі з даною категорією населення.

Вирішення питання співпраці з громадськими організаціями є одним з важливих прикладних аспектів реалізації технології соціально-педагогічної діяльності з дітьми з особливими потребами.

Педагогічне проектування освітнього середовища щодо навчання дітей з особливими потребами в масовій школі містить розгляд таких питань.

1. Освітнє середовище школи: підходи до визначення, сутність:
  - правовий аспект;
  - специфіка освіти дітей з особливими потребами;
  - співвідношення освітнього середовища і освітнього простору.
2. Специфіка освітнього середовища як соціальної практики.
3. Відкрите освітнє середовище освітнього закладу:

- сутність;
  - функціонування;
  - розвиток;
  - освітнє коло: взаємодія освітніх закладів різного типу.
4. Організація освітнього середовища:
    - підходи до організації;
    - методи включення дітей з особливими потребами в освітнє середовище: педагогічна підтримка, педагогічна допомога.
  5. Характеристика освітнього середовища:
    - комфортність;
    - доступність;
    - оптимальність;
    - ефективність.
  6. Ресурси освітнього середовища:
    - кадрові;
    - математично-технічні;
    - фінансові, методичні.

Особливу первинну увагу слід надати сучасним напрямам діяльності педагога з родинами, що виховують дитину з вадами і, ґрунтуються на ідеях педагогічної інтеграції.

Основною метою інтегрованого підходу до соціально-педагогічної роботи є створення і збереження умов правового, гідного, комфортного існування людини. Соціально-педагогічна робота є професійною діяльністю, яка має здійснюватися професійно підготовленими спеціалістами і має бути спрямованою на надання індивідуальної допомоги людині, сім'ї, групі осіб, які потрапляють у складну життєву ситуацію [3].

До функцій педагога у роботі із дітьми з особливими потребами відносять:

- освітню (підвищення адаптивних можливостей суб'єкта, соціально-педагогічна освіта та допомога батькам);
- посередницьку (активізація системи підтримки);
- педагогічну (регуляція емоційного стану, профілактика ускладнень).

У нашому дослідженні ми вирішили обґрунтувати особливості соціально-педагогічного підходу до роботи педагога з родиною дитини з особливими потребами.

У кожній родині, де народжується дитина з природженою патологією, важливо з'ясувати становлення батьків до стану цієї дитини, ступінь реагування батьків на її неповноцінність. Для одних, фізична вада – трагедія, для інших, важке усвідомлення, що дитина буде все життя безпомічна.

Тут необхідна чуйність педагога. Сьогодні родина переживає величезні труднощі, тому дуже важко, якщо до всіх соціальних і економічних лих додається хвора дитина. Частіше в такій родині мати працювати не може. Це викликає трагедію, руйнуються сім'ї, батьки розлучаються, накладають на себе руки.

Крім допомоги дитині, педагог звертає увагу на батьків. Їм вона потрібна не менше, ніж дитині. Їх потрібно переконати шукати вихід із ситуації горя й озлоблення, знайти в дитині позитивні риси і направити всі сили на їх розвиток, знайти шляхи і можливості догляду за хворою дитиною, її виховання і навчання. Батькам варто спілкуватися з іншими батьками, які мають схожі проблеми, це допоможе легше переносити труднощі здолати почуття безпорадності і самотності. Відомо багато прикладів створення громадських об'єднань батьків, що виховують дітей з функціональними обмеженнями: "Діабетик", асоціація "Надія" тощо.

Тема соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями (дітей-інвалідів) і їхніх родин сьогодні повинна розглядатися в цілісному соціально-педагогічному підході до проблем дитинства, материнства, відносин батьків з дітьми і питаннями місцевої практики в галузі соціальної турботи про родину.

Роль родини у вихованні і навчанні дитини з особливими потребами важко переоцінити. Родина – це рідний дім дитини, де вона живе, грає, вчиться осягати навколишнє, практично пізнає, що таке доброта, увага, турбота, любов батьків і інших родичів, відповідає прихильністю і любов'ю.

Дитина з особливими потребами, якщо вона виховується не в дитячому будинку чи інтернаті, звичайно проводить у родині велику частину часу. Уже тому родина відіграє надзвичайно велику роль у справі її виховання і навчання.

І хоча люди з обмеженими можливостями, а також їхні родини, як і раніше, наштовхуються на бар'єри у взаєморозумінні і спілкуванні з іншими людьми, багато що свідчить про те, що в цілому соціальне відношення до інвалідів, нетипових людей поступово еволюціонує, пройшовши шлях від неухважності і відкидання до прийняття і визнання їхніх прав, гідності і корисності суспільству.

У закордонній практиці накопичено багатий досвід надання соціально-педагогічної допомоги клієнтам з використанням довгострокових і короткострокових форм роботи.

До короткострокових форм діяльності слід віднести кризисінтервентну і проблемно-орієнтовану моделі взаємодії.

Кризисінтервентна модель роботи з родиною необхідно застосувати при наданні допомоги безпосередньо в кризових ситуаціях, які можуть бути зумовлені змінами в природному життєвому циклі родини або випадковими травмуючими обставинами.

Оскільки кризова ситуація вимагає швидкого реагування, її оцінка не припускає детальної діагностики, а фокусує свою увагу на масштабах дезадаптації і наявних засобах її подолання. При цьому використовуються як внутрішні ресурси родини, так і зовнішні форми допомоги [3].

Незалежно від того, які проблеми призвели до кризової ситуації, завдання педагога — шляхом надання безпосередньої емоційної підтримки пом'якшити вплив стресової події, мобілізувати зусилля родини на подолання кризи, підказати шляхи вирішення проблеми.

Діяльність педагога вважається успішною, якщо вдається домогтися зниження тривожності, залежності, психічного дискомфорту й інших проявів кризового стану, а також сформувані нове розуміння виниклої проблеми, розвинути адаптивні реакції, що можуть бути корисні й у майбутньому.

Важливо відмітити, що педагогічна допомога в стресовій ситуації виявляється переважаючою, і, можливо, більш виправданим було б втручання професійного педагога, що володіє великими можливостями психологічної реабілітації. Варто відмітити той факт, що допомога в кризовій ситуації повинна бути не стільки психологічно глибокою, скільки комплексною і широкою за охопленням проблем і учасників подій. Це можуть бути члени родини, неформальні групи підтримки, спеціалізовані установи (соціальний захист, реабілітаційні центри та ін.), чію увагу необхідно повернути до проблем родини і її нестатків. Завдання педагога полягає в тому, щоб допомогти перебороти первісну реакцію пригніченості і розгубленості, а надалі зайняти активну позицію в реабілітації родини, зосереджуючи свої зусилля на розвитку особистості кожного з її членів, пошуку адекватних способів соціалізації і досягненні оптимального рівня адаптації в суспільстві.

Надання освітньої допомоги здійснюється в напрямках: - пропонування родині інформацію, що стосується етапів виходу родини з кризи; обґрунтування й аналіз перспектив розвитку дитини в родині.

Велике значення при організації взаємодії з суспільством виконує педагог, який виступає як посередник між родиною і фахівцями, що працюють з нею. У той час, як медики зайняті лікуванням, педагоги — відновленням психіки, психолог допомагає родині перебороти кризу і почати діяти. Наприклад, встановити зв'язок з іншими родичами, з родинами, що випробували подібні утруднення, з організаціями, здатними надати необхідну допомогу, організувати з ними спілкування, обмін інформацією.

Таким чином, педагог, виконуючи свої професійні функції (в індивідуальних бесідах через освітню і посередницьку допомогу, тобто непрямым шляхом), досягає ефекту психологічної підтримки, впливаючи на почуття сумніву і страху, що перешкоджають контролю над ситуацією. Крім того, родина може бути залучена до програми сімейної терапії і навчальних тренінгів, метою яких є поліпшення спілкування між членами родини і вирішення прихованих проблем, які виявляються в кризовій ситуації.

При такій організації допомоги не виключається те, що окремим родинам знадобиться більш глибокий психотерапевтичний вплив, але ймовірність його знизиться.

До короткострокових стратегій роботи, тривалість яких не перевищує 4-х місяців, відноситься і проблемно-орієнтована модель.

Така модель спрямована на розв'язання окремих практичних задач, заявлених і визнаних родиною. У центрі проблемно-орієнтованої моделі знаходиться така вимога: професіонали, які допомагають, повинні концентрувати зусилля на тій проблемі, яку усвідомила родина і над якою вона готова працювати, і це важливіше, ніж погляд фахівця на природу, причину самої проблеми.

Пропонована модель ґрунтується на тому, що у визначених умовах більшість проблем люди можуть вирішити, чи хоча б зменшити їхню гостроту, самостійно. Звідси, завдання педагога — створити такі умови.

Якщо в родині не існує взаємодії між її членами, то така проблема пов'язана з особливостями деструктивного ставлення до дитини, невірний стиль виховання, незадовільний психологічний клімат родини та ін.

Особливістю проблемно-орієнтованої моделі є укладання контракту (договору) між педагогом, який допомагає, і родиною, або її конкретним представником. При укладанні контракту роль родини — визначити бажані і здійсненні цілі і задачі майбутньої діяльності. Завдання педагога — визначити граничні терміни, що будуть обов'язковими і для нього, і для родини, і допомогти останній у виборі і здійсненні цілей.

Зарубіжна практика і досвід соціальної роботи пропонують довгострокові форми роботи, які вимагають тривалого спілкування з клієнтом (від 4 місяців і більше) і звичайно побудовані на психосоціальному підході.

Основні завдання психосоціального підходу полягають у тому, щоб або змінити сімейну систему, адаптуючи її до виконання своєї специфічної функції, або змінити ситуацію — інші суспільні системи, що впливають на родину, або впливати на те й інше одночасно.

До шкільного навчання слід віднести ще відвідування педагогами дитини з особливими потребами вдома.

В умовах низької мотивації виникає звертання родин саме за такою формою педагогічної і психологічної допомоги. Патронаж — одна з форм роботи педагога, що

являє собою відвідування родини вдома з діагностичними, контрольними, адаптаційно-реабілітаційними цілями, що дозволяє встановити і підтримувати тривалі зв'язки з родиною, вчасно виявляючи її проблемні ситуації, надаючи негайну допомогу.

У нашій країні патронажний педагогічний досвід роботи існує і реалізується закладами освіти, педіатричними службами, але в його рамках можуть здійснюватися різні види освітньої, психологічної, посередницької допомоги, тому відвідування родини вдома є невід'ємною формою роботи і педагогів.

Слід вважати, що сучасному педагогу, працюючи з родиною, необхідно використовувати найбільш розповсюджені прийоми консультування: емоційне зараження, вселяння, переконання, художні аналогії, міні-тренінг та ін. При цьому консультативна бесіда може бути наповнена різним змістом і виконувати різні завдання — освітні, психологічні, психолого-педагогічні.

Якщо родина не є ініціатором взаємодії із педагогом, консультування може проводитися в завуальованій формі. Кінцева мета консультативної роботи — за допомогою спеціально організованого процесу спілкування актуалізувати внутрішні ресурси родини, підвищити її реабілітаційну культуру й активність, відкоригувати ставлення до дитини.

Разом з індивідуальними консультативними бесідами, можуть застосовуватися групові методи роботи з родиною (родинами) — освітні семінари, тренінги. Бажано, щоб їх організували і провели фахівці.

Соціально-психологічний тренінг визначається як область практичної психології, орієнтована на використання активних методів групової психологічної роботи з метою розвитку компетентності в спілкуванні. Тренінг являє собою сполучення багатьох прийомів індивідуальної і групової роботи і є одним із самих перспективних методів вирішення проблеми психолого-педагогічної освіти батьків, яка стає все більш актуальною протягом останніх десятиліть. Особливо гостро вона стоїть у відношенні до батьків тих дітей, що мають проблеми психічного, фізичного, соціального відхилення від норми. Отже, тренінг як групова форма роботи зайняв гідне місце в соціальній педагогіці і системі освіти.

Освітні семінари (поки вони не одержали належного поширення в нашій країні) повинні бути спрямовані, насамперед, на розвиток умінь і навичок, що допомагають родинам вчитися керувати своїм мікросередовищем, ведуть до вибору конструктивних життєвих цілей і конструктивної взаємодії.

Групові методи роботи дають можливість батькам обмінюватися досвідом, задавати питання і прагнути одержати підтримку і схвалення в групі. Крім того, можливість приймати на себе роль лідера при обміні інформацією розвиває активність і впевненість батьків.

Вищеописані методи — консультативна бесіда, освітній семінар, тренінг — є універсальними, тобто використовуються як при довгострокових, так і при короткострокових формах роботи.

Отже, соціально-педагогічна діяльність з родиною буде ефективною, якщо спеціалісти використовують комплексний підхід. Він припускає вивчення і використання даних демографії (вивчення народжуваності), соціології і соціальної психології (дослідження й аналіз задоволеності шлюбом і сімейними відносинами, причин сімейних конфліктів), педагогіки (виховна функція родини), права, економіки (бюджет родини), етнографії (побут, культурні особливості); історії і філософії (історичні форми родини, шлюбу, проблеми сімейного щастя, боргу), релігії.

Сьогодні важко зробити висновок, як буде розвиватися система освіти дітей з особливими потребами: чи буде продовжена диференціація, чи удосконаляться структури паралельної освіти, чи суспільство вибере шлях повної інтеграції. Але відомо, що держава буде гарантувати дітям і їхнім батькам право на вибір різноманітних педагогічних систем.

### ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6 т. - Т. 5. - М., 1983. - 365 с.
2. Міщик Л.І. Соціальна педагогіка. - Запоріжжя: ЗДУ, 1999. - 150 с.
3. Технологія соціально-педагогічної роботи: Навчальний посібник/ За заг. ред. А.Й. Капської. - К., 2000. - 372 с.
4. Трубавина І.М., Поняття про соціально-педагогічну реабілітацію особистості й сім'ї // Проблеми педагогічних технологій. - Луцьк, 2001. - Вип. 1. - С. 25-33.

УДК 371.123:37.018.265

## ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ В РОБОТІ З БАТЬКАМИ

Гльоза А.М., учитель

*Кушугумська спеціалізована школа I-III ступеня "Інтелект"*

У статті автор зазначає, що в системі внутрішньошкільної методичної роботи необхідно здійснювати спеціальну соціально-педагогічну роботу з сім'єю, яка враховує її тип, особливості зв'язків із зовнішнім середовищем, специфіку внутрішніх стосунків.

*Ключові слова: сім'я, сімейна політика, методична робота, професійна функція.*

Глѳза А. М. ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ УЧИТЕЛЯ В РАБОТЕ С РОДИТЕЛЯМИ / Кушугумская специализированная школа I-III ступени "Интеллект", Украина.

В статье автор отмечает, что в системе внутришкольной методической работы необходимо осуществлять специальную социально-педагогическую работу с семьей, которая учитывает её тип, особенности связей с внешней средой, специфику внутренних отношений.

*Ключевые слова: семья, семейная политика, методическая работа, профессиональная функция.*

Gl'ozza A. PROFESSIONAL COMPETENCE OF A TEACHER IN A WORK WITH PARENTS / Kushugum specialized school of the first/third level "Intellect", Ukraine.

In the article the author notes that in the system of the intra-school methodical work it is necessary to put into practice the special social pedagogical work with the family, which takes into account its type, peculiarities of the communication with the environment, specifics of the external relations.

*Key words: family, family policy, methodical work, professional function.*

Сім'я як соціально-педагогічний осередок суспільства досліджувалася багатьма вченими. Науковці (Ю.П.Азаров, Ф.С.Арват, С.В.Дармодехін, З.Г.Зайцева, С.В. Постовий, Л.К.Пилипенко, І.М.Трубавін, М.П. Щербань та інші) визначили та описали тактику виховання в сім'ї та типи родинних взаємин, що так чи інакше впливають на дитину, формування її особистості.

Сучасна сім'я переживає кризовий стан. Знижується народжуваність, здійснюється девальвація сенсу сімейного життя, його орієнтації на виховання дітей, батьки, недостатньо знаючи вікові та індивідуальні особливості дитини, здійснюють виховання інтуїтивно. Збільшується кількість малозабезпечених сімей, здійснюється міграція сімей, погіршується стан здоров'я населення, змінюються традиційні сімейні ролі, збільшується кількість неповних сімей, діти в сім'ях відчувають на собі свавілля